گەردماڵێک لە تەوێڵی خۆر

دەشێ لە گرژیی ڕۆژگارەوە شەبەقی بزەیەک بگەشێتەوە، لێوە لەرزەی موژدەیەکیش لە بزرکاویی ژیان بەدەر بداتەوە، دڵیش وەک سەوزەگیا چاوەچاوی شنەیەکی شیرن و کزەیەکی فێنکە سات نا سات پێی بسێتەوە.

ئەم میهرەگانە یەکێکە لەو هەلی پڕ گوڵ و مێوە کە ڕازاوەتەوە بەو چیهرە گەشانەی لە ژووانی حەق و چاکە و زیبایی بە یەکتر دەگەن چ کالایەکیش نییە وەک «معرفة»<٦٣> ناسک و پاک بوویێتەوە تا لە بەرزی و پیرۆزی و بەڕائەتدا ساف و ڕوون جلوە ببەستێت. جا ئەگەر نەسەلمێن خەریک بێت شتێکی گرانبەهاتر لە «معرفة – زانیار» بدۆزێتەوە، ئەوپەڕی هەوڵی بە ورشە<٦٤> دەگەیەنێت کە مەبەستێکی ئەوانەیە خەریکی سروشتبەدەرن<٦٥> لەوێدا نهێنی شتان بۆ دەروونبین بێ واسیتە خۆ دەنوێنێ. جا ئەگەر «بە اشراق» دیتیان و لێیان عەیان بوو، بەوەدا زێدە داراییەک دەچێتە پاڵ زانیارەوە بۆی حیساب دەکرێت نەک لێی دادەشکێت؛ تازە دەغڵێکیشە ڕەوسەی خەرمان بۆ خۆی دەپێوێت. خۆ ئەگەر بلیمەتایەتی مرۆی لێهاتووی گەیاندە پایەیەک بتوانێ لە زیندەوەردا ئامرازی هەستیاری ئەوتۆ بدۆزێتەوە کە یارمەتی فامە غەریزەییەکان بدات بۆ زاڵ بوون بەسەر تەنگوچەڵەمەی ژیاندا، سوپاسی ئەو کۆششەی دەکەین. دۆزینەوەکەش بە شەلەگەیەکی دەراوی زانست دادەنێین کە پێشتر نەزاندرابوو، لەوانەیشە مووشکافێکی سبەی ڕۆژ ئامرازێکی شرایەوە بەدی بکات کە هەستی بێزمانان وەرگێڕێتە سەر زمانێکی ئاشنا چونکە مەعریفەت کەمهەزمی و دەماروشکیی پێوە نیە دامێنێت بە دەست بەرهەست وەیا بەرفام وەیا پالاوتە وەیا زەینشکێفە وەیا سۆسەگر وەیا پەنامپۆشێک<٦٦> کە هەزار ساڵی فکر و ڕامان و تەجرەبەی پێویست بێت. خۆزی بێگیانیش چەردەیەکی ژیوەریی و هەستی هەبوایە کە ئەمڕۆ زەڕڕەقلاش و ئاسمانگەڕ نایبینن، بەڵکوو سبەی ڕۆژ زەڕڕەگەڕێک و ئاسمانقلاشێک زەفەری پێ دەبات بەوەشدا مەودای نێوان مەعریفەت و «مطلق» وێک دەهاتەوە تا ڕادەی لێکخشان کە بە دووایدا تێکەڵ بوون دێت چونکە مەعریفەت گەشتگایەکی بێسنوورە، مرۆڤایەتی مرۆڤ بە پێوانەی کاتبەدەرەکان (ازل وابد) تێیدا بەربلاو دەبێت، لە لایەن کاتەوە، و بە درێژایی هەتا هەتایێ دوور، لەلایەن مەکانەوە، ئەگەرنا مرۆڤ کرژ دەبێ بۆ چەند کیلۆیەک گۆشت و ئێسک، کرمی زەوی تەمای لێ دەنێ.

زانیار ئەگەر لە ڕوونترین واتایدا دژی نەزانین بێت، لە ڕوونترین سرووشتیدا لایەنی دژایەتیی لەگەڵ ڕێ نەدان و حەرام کردن و ڕێک گوشینە (تحجیم) چونکە زانیار پێکەڵپێکە لەگەڵ زانینی هەر شتێکی بشێ بزانرێت، بۆشمان هەیە بیر بکەینەوە لەو زانستەی بە دەهەزارساڵی دیکە دەگاتە دی ئەگەر بێ لەمپەڕ بەرەو پێش بچێت، خۆ بێگومان زانست لە هەموو لەمپەڕان تێپەڕ دەکات بە دەم ڕۆژگارەوە کە هیچ نایوەستێنێ تا ئەگەر دە هەزار ساڵ بەس نەبوو بۆ بەرەو پێشچوونی ڕەها، مەودای سەد هەزار و ملیۆن ساڵی لە دەست دایە بگرە -مەعریفەت- دەگاتە مەودای ئەوتۆ لە قووڵی و بەرینایی و خێرایی لە مەفهوومی ئێستاکەی زەمان تێدەپەڕێت: لە خێرایی تیشک دەردەچێت و زەمان دەکاتە بەربارێک سەبرە سەبرە دەوەخرێت (بەپێی زێدە خێرایی) هەتا بە تەواوی دەفشێتەوە، تیژتر و تیژتر دەبێت تا خۆی بەجێ دەهێڵێتەوە. ئێستا بیری مرۆ تەواو عاجزە سەرەدەری لە توانای زانست بکات بەرەو یەکالا کردن و دۆزینەوە (الفتوح والكشوف)، تێکدان و تێکخستنەوە (النقض والتركيب)، بەوەلەدهێنان و نەزۆکاندن، (الاستيلاء والتعقيم) و ورەپێدان و پەکخستن (التمكين والتعجير) و لێگرتنەوە و خستنەسەر (الحذف والاضافة) و هەرچی مانایەکی ئەوتۆیش بێ کە هەموو مەودای نێوان «هیچ» و «بێبڕانەوە» دەگرێتەوە، لەوەشدا مرۆ جارێ ناتوانترە لە مرۆی شانەدەری بەر لە ٦٠ هەزار ساڵ بیری لە کەشتی ئاسمانی کردبێتەوە، جا ئەگەر خۆدانەپاڵ بەرنامەیەکی بگونجێت لەگەڵ موعجیزەکانی دواڕۆژی مەعریفەت شەرەفی ترنجانە نێو ڕێڕەوی حەقی پێوە بێت با ئیمانێکی قووڵیش بهێنین بەوەدا کە گەورەترین لەمپەڕێکی بکەوێتە نێوان مرۆ و ڕۆژی زاڵ بوونی مەعریفەت بەسەر جیهانی مرۆدا، لە ڕێنموونی و فەرماندەیی و ڕێکخەری، هەمان نیگاتەسکییە بە هەموو مانا و جۆرێکی وشەکە بیگرێتەوە. ئەمما دژواریی مەتڵەب و سەرکەشیی ئامانج و دەست کورتی لەتەک وردەکاریی سروشت و بابەتە ڕەق و زەحمەتەکانی، ئەمانە هەمووی بەندن بە ناوەڕۆکی پێشکەوتن لە هەر مەیدانێکی مەعریفەت بێ وەک کە بڵێین کپ کردنی هێزی ڕاکێش بێگانە نەبوو لە فکرەی چوونە ناو مانگ بەڵام فەرمانێکی کەهنووتی یاخوود دنیایی بە مەنع کردنی تەمای چوونە ئاسمان دەبووە لەمپەڕێک لەوانە بوو ئامانجەکە مردەزاد بکات وەیا بیوەخرێنێ بۆ ماوەیەک، کورت بێ یان درێژ.

نیگاتەسکی، لێی پاراستە بێت بە نەبزی مرۆڤایەتی ناو خوێنت و ڕوونیی دروستبینی لە هەستە دەمارت، لە گۆشەی تەسکبینییەوە دەرگای بەدترین بەڵا بەسەر حەق و حەقدار و حەقپارێزیدا دەیەخێتە سەر گازەرای پشت، بایی تەسکیی نیگاش بابای تەسکبین شانازی بە شەوەزەنگی دەوری خۆیەوە دەکات چونکە ماوەی کورتی خولگەی هۆشی لە چەند سەرەتاییەکی تەنکدا مەعقوولاتەکەی سیخناخ دەکات و داڵدەی دەدات بە ڕاست بوونی قەناعەتە پووچەڵەکانی. ژمارەی جۆری ئەم بەڵایە بە پێی ژمارەی سەرچاوەکانیەتی، تێیاندایە بەچکەی نەفامییە لێ قوتاربوونی زێدە دژوارە، یان هی کەم زانییە زانست چارەی دەکات. لەوانەیشە تەماعکارێک شەڕ بەو جۆرە زانستانە بفرۆشێت کە دژی تەماعن، بڕەویش بە جۆری وەها بدات یارمەتیدەری سەروەتەکەی بێت هیچ یەکێکیش لەو تاقمانە مەبەستی قسەکانم نین چونکە هەوڵدان بۆ دەرهێنانیان لە قەپێلکی قەڵاتیان لە ڕێی مەنتیقەوە کاری فیڕۆیە. ڕاستییەکەی بە ناچاری دەبێ ڕووی وتووێژم بەرەو توانای ڕۆشنبیر بێت لە بەزاندنی ئافەتی لایەنگیری کە بە هۆشی

خەبەردار و چاوی کرایەوە مەعریفەتی تێدا زیندە بەچاڵ دەکرێت چونکە شتێک نییە، لە پلەکانی ڕەسین و پێگەیشتندا، هێندەی لایەنگیری بۆ شتێک و دژ بە شتێک، زانست و ئینساف و داد بکوژێت. لێرەشدا مەودا نییە بۆ ڕوونکردنەوەی چنرانی ڕشتەی کاولی لە تێک ئاڵقانی «تانی لایەنگیری بۆ خۆ» لەگەڵ پۆی «تەبریری ئایدۆلۆژی دژ بە خەڵق» کە ئەمیش یەکێکە لەو بابەتە گرنگانەی بە گومڕاکاری و دووکەڵی تەقەمەنی خراوەتە پشت پەردەی ئەستووری پەنهانییەوە کە چاوی بە پەلە تێی بڕ ناکات بەڵام من لێرەدا بە «مفارقە» ی پرسیارێکی دوو لکی وازی لێ دەهێنم: کورد و فەلەستینی چییان دروویەوە لە دروستاندنی دڕدونگیی نێوان خۆیاندا بە جوداوازیی گۆشەنیگای ئایدۆلۆژی، سویدی و نەرویجیش چییان نەدووریەوە لە بەرەکەتی یەکتر ئازار نەدان و ڕێز گرتن لە «بیروڕای دووەم» بە پشگوێ خستنی ئەو فەلسەفانەی لە جەمسەری پێککەیشتنەوەی بەرژەوەندیاندا دوژمنایەتی دەدۆزنەوە؟

خوێنەر بۆی هەیە بپرسێتەوە: کوا پێوەندیی نیگاتەسکی لە پلەکانی ڕەسیندا بە لایەنگیری خۆدا؛ لەوەدا کە هەردوویان پێکەوە بەستراون دەڵێم ئەگەر ئۆگرگرتن بە شێوازی ڕەفتار و دەوامەیدا لەوانە نەبێ تاڵاییەکەی بکاتە تریاق، لە ئاشکرا ئاشکراترە کە گۆشەنیگای هەر گرووپە لە نرخاندنی بەرژەوەندی گشتی تا ئەو ڕادەیەی ڕێک کەوتن لەسەر هەرە چاکیان ببێتە نامومکین خۆی سەبەبە کە کۆمەڵ بنیات بنرێ لەسەر بێ ئۆقرەیی و وشتی و بێ متمانەیی سەر بە فروفێڵ کە هەمووی دەچێتەوە بۆ عەکس وەستانی گۆشەنیگا و دژکاری لەلایەن گرووپە جووداکانەوە.

لە کۆمەڵایەتیدا کردارێک نییە دەلالەتبەخشتر بۆ نیگاتەنگی و هەست هێڕی لە چوونە ناو خانوویەکی دیوارەکانی لەسەر لی شل هەڵستابێت... چەند لایەق بوو بەسەر ئاوەوە بانایە!! چەندێکی ویستوومە و دەمەوێت ئەو «تاک باوەڕپەرستی» یەی نێوان گەلانی جیهانی سێیەم لە بنەمایەکی ڕووندا ببینم بەو جۆرەی کە هەر لایەنێک لە بەرەی نیشتمانی یەکگرتوودا بە دەسەلات گەیشت هەموو لایەنەکانی دیکە بنەبڕ دەکات، هەر بەوە گەیشتووم کە سەراوی بوونی تەجرەبەی ئەو گەلانە لە دیمۆکراسی و ئازادیی بیروباوەڕ، کە شەقڵی ژیاری سەردەمە، تەسلیمی پەندێک لە پەندەکانی شکەفت و دارستانی کردن، کە دەڵێ: دەتکەم بە فراڤین بەر لەوەی بمخۆی بە شام، لەوەشدا موجامەلەیەکی خاوەندانی دروشمی چارەی بنەڕەتی دەکەم کە فەلسەفەی خەباتیانە چونکە ئەمیشیان بەرە و تاک چارەیی و تاک چارەکارەوە دەڕوات، ئەمما دەستپێشخەری بە فراڤین لە شام خۆ ئەویش پەندێکی میراتییە پێڕەوی لێ دەکرێت، و زۆر بە داخەوە بە ڕاست دەگەڕێت لە مامڵەتی ڕۆژانەی گەلە دواکەوتووەکاندا. بەڵام پێشەنگەکانی فکر و خەبات دەبوو لەو پەندە تێپەڕن بۆ شێوازێکی لەبارتر لەگەڵ گیانی سەردەم کە دەردەداتەوە لە تەجرەبە سپیەکانی بێ پنۆکی خوێن لە نێوان ئەو گەلانەی گەیشتوونەتە لووتکەی ژیاری بە زانست و بە ڕەفتارەوە، ئەو پێشەنگانەش ئەوەندە هۆشەیان هەبوو کە ئەو چارەسەرە بنەڕەتیانە داڕێژنەوە قاڵبی ئەوتۆ قبوڵی کێبەرکێی هێمنانە بکات... خواش ئیمانداران چەپارە بدات لە بەڵای خۆکوژی... بەڵام وا پێ دەچێ وشاری ژیاری لە جیهانی سێیەمماندا و هی نێوان سێیەم و چوارەممان و بەولاترۆیشەوە گەلێک کزترە لەوەی بتوانێ کونەدەرزی فکری ئاشتیخوازانە و دیمۆکراتانە هێندە فەراح بکات. فەلسەفەی هەزاران ساڵەی پێشخستنی فراڤین لە شام تێیرا دەرچێت بۆ ئاوهەوایەکی سازگار و شێوازێکی

ساغڵەم نە فراڤینی بەشەری و نە ئەو شامەی تێدا بێت... بەڵام، بڵێم چی، ژیاری فکری دیمۆکرات لە جیهانی ئێمەدا لە سەرەتاوە تاوانبار دەکرێت بەوەدا کە دیمۆکراسی زەنەی تەماعی ئەوانەیە باوەڕیان بە سەروەتی حەرام و مشتنی خوێنی هەژاران هەیە. لێرەشدا پێشەنگەکان زەکای خۆیانیان بەکارهێنا کە بە یەک زەبر ئازادیی تەعبیر و ئازادیی ڕەفتاریان پێکەوە مراند کە هاتن هەردوویان تێک بەست بە بەنێکی مەلعوونی هۆنرایەوە لە تۆمەتی زەدە کردنی بەرژەوەندی گەل وەک بڵێی ئازادی عیفریتێکی سەردەمی سلێمان پێغەمبەرە دەبێ لە گومگومەی سەر بە مۆر بپەسترێ کەچی واقیعیش ئەوەیە کە ئازادی ڕاستە و ڕاست، دژی ئەو بۆچوونەیە چونکە ئازادی لە یەکەم پلەوە تا دەیەم پلە چەپارەدەری بێدەسەڵاتانە لە دەستدرێژیی دەسەڵاتدار کە دەبینین دوژمنترین کەسانی نەیار لەگەڵ ئازادیی بیروباوەڕ و سەربەخۆیی دادگە ئەو زۆردارانەن کە دەتوانن ستەم بکەن و خەفەکەریش بن.

لەگەڵ ئەمەشدا من لە حاڵێکدا نیم خەفەتی دنیا بە ملەوە بگرم، گەشبینی سافیلکانەش تەمام وەبەر نانێ کەنەفت کردن بشێ بە وشەی بێژەرێک و هەڵبەستی شاعیرێک و پەندی واعیزێک یان فروسمی پارچە نازدارەکانی هونەری زیبا نابوود بێت. من هاتم لە شەقامی پانی خەیاڵی ئەوتۆوە کە بە بیراندا نایەت قسەم وەدەرنا و پێچێکم دا بە دەورەی ناجۆر بوونی بەرینایی مەعریفەت و تەسکەبەرایی نیگای خۆپەسەند بەڵکوو بێ گرفت بخزێمە لاکۆڵانێک کە دەمویست لەم دوانەمدا پەی بکەم تا بگەم بەو شوێنەی پەرۆشێکی بچووکی کوردی تێدا خڕبۆتەوە دەلالەتەکەی گەلێک زلترە لە قەڵغەنی وەک کە هەندێ کاری بچووک بە گرنگی دەچنە ڕیزی ئەو هەنگاوەی سەرەتای گەشتێکی هەزار میلییە، بە دەم قسانەوەش ئەم ڕاستییە دەردەکەوێت.

ئەو پەرۆشە کوردییەم کە مەڵاس بووە لە پێچێکی نا بەرچاوی چاردەرێیانی<٦٧> فکر و مێژوو و ڕامیاری بە بەریەوە هەیە ئەم میهرەگانە ئاوڕی لێ بداتەوە و بە هەندی هەڵبگرێت، ڕێکخستنیشی لە هەولێر بە نیازی بیستنی ناڵەیەک و دڵەکوتەیەک لە ناخی شعوری کوردەوە دەدوێت و تەعبیری لێ دەداتەوە.

ئەوەی بە فکر و بە هەست لەو پەرۆشە بچووکەمەوە چێشتووە بچووک نەبوو، پتریش لێم گران هات و قورستریش لە سەرم وەستا بە هێما و ڕاگەیاندنەکانی کە سەرامەد و دەریایەکی زانست لە پلەی «اجتهاد» بە پەلە و بێباکانە تۆمەتی بۆ هەڵنرێت بێگوناحێکی لێی بەدەردابێت یاخود هەڵەیەکی کردبێتی مەگەر ئەوەی فێڵ کردن لە کارەساتی تەفروتووناکەر و پێچ دانەوە لە بەڵای ورد و خاشکەر بەو جۆرەی گیان و ناموس بپارێزێت و وڵات و عیباد ڕزگار بکات گوناح و هەڵە بێت بە ڕاستی شتێکە دەبێ ویژدان بخاتە سەر کێشانەی پرسیارەکە بە وردترین پێوانەی نیشانەپێکی مەعریفەت و ناسکترین هەستی پێزانی ئینساف، ئنجا تۆ بڵێ باری موشکیلەکە چ سەنگێک بخاتە سەر حەقخواز ئەگەر زۆربەی هەرە زۆری نووسەران و دەم تێوەردەران لەوانەی بە سەقافەتی نوێ بابەتەوە ڕوون بۆنەتەوە داوەرێن بۆ سەلماندنی تۆمەتەکە بێ دەمەتەقە و بێ پشوو بۆ تاوانبارکردنی مرۆیەکی بەری لە گوناح وەک بڵێی زوڵم کردن لە سەرامەدێکی وەها زل فەرمانێکە مێژوو خستۆتیە گەردنی ئەو کەسانەی گۆیا چارەسەرکردنی بنەڕەتییان هەڵبژاردووە و خەتی جوداکەرەوەی نێوان ڕاست و چەپیان کێشاوە بە نیازی دابڕینی هەموو

بەدایەتی بەسەر لایەکدا و پالاوتەکردنی هەموو چاکە بۆ لایەکەی تر. لە واقعیشدا لە رۆژگاری فرەزان (علامة) محمدی خەتێ کە لەم قسانەدا مەبەستە، جارێ، مەفهوومی ڕاست و چەپ و چارەی بنەڕەتی و لەسەرەخۆ سەری هەڵنەدابوو. سەقافەتێکی ئەوروپایش لە ئاسۆی کورد بەدیار نەکەوتبوو خەڵقەکە کەرت کەرت و بڕ بڕ بکات لە ئاست نرخاندنی ئەو ڕووداوە گرنگانەی ئەوسا قرغی کەسانێک بوو خەریکی کارەکە دەبوون تا بڵێین بیروڕا لە بارەی تەبرییە کردن و تاوانبارکردن جۆراوجۆر بوون، بە خەیاڵی هیچ کوردێکیشدا نەهاتبوو مەلای خەتێ بەرگومان بکات نە لە دەمی ژیانی خۆیدا نە لە پاش ئەو دەمەش هەتا سەرەتاکانی ئەم سەدەیە کە سەنگاندنی کۆنە ڕووداو بە تازە عەیارەی نرخاندی بەرژەوەندان دەستی پێکرد، ئیتر بڕیاری بە دوا کاتەوە لە ناوەڕۆکی کۆمەلایەتی و ڕووداوی مێژوویی لەبەر تیشکی فکری تازەبابەت پەرەی ستاند و لە گەلێک حاڵوباردا تەرازوو سەرەوبن بوو تا لە هەڵە و هەڵەشەییدا خنکا، بە دەگمەنیش نەبێ ڕۆشنبیر خۆی لەوە نەگەیاندووە کە پێوانی ڕابردوو بە تەرازووی سەردەم وەک بە یەکگرتنی ساوایی کاڵ و جحێڵی مەیلەو ڕەسیو دەردەچێت.

نسیبی کورد لەوەدا بوو کە باوەڕی قەومایەتی زووتر گونجاوتر بوو لەگەڵ بیر و فامی لەچاو ئەو فکرانەی دیکە کە زادەی ئەوروپا بوون. بیری چینایەتیش وەخرا هەتا پاش شەڕی دووەم. بەو پێیە چاوگێڕانەوەیەکی ناحەزانە بە گەلێک سەلمێنەی مێژوویی و کەلەپووریدا کرا کە بە لای تاوانبارکردندا دەچۆوە و کێشەی لەسەر پەیدا بوو لە نێوان کۆنەخواز و نوێخوازیدا کە لزوم بە کوتانەوەی نییە. کە سەقافەتی سەر بە چینایەتی بڵاوبۆوە بیروڕا لێکتر جودا بوونەوە بایی جوداوازیی نێوان پێوانەی قەومی و پێوانەی چینایەتی بەوەشدا تاوانبارکردنی ئەو هەڵوەستە قەومییانەی لەگەڵ «أممیە» دا ناگونجێن کارێکی ئاسان بوو لەبەر چاوی هەڵگرەکانی دروشمی «اممیة».

عەیبوعاری بۆرژوازی و دەرەبەگ وەپاڵ بیروباوەڕی قەومایەتی درا گۆیا زادەی ئەو قۆناغەیە کە مەحکوومە بە مردن. ئنجا بابایەکی کوردی قەومی کە وێڕای قەومایەتی باوەڕی بە چینایەتیش هەبوو تووشی سەغڵەتی دەبوو لە هەوڵی ڕاست ڕۆینێکی کە لایەنی هەڵگری دروشمە قەومییەکەی خوار نەبێتەوە بێ ئەوەی ئاگاشی لە خۆ بێت پەسترایە گۆشەیەکی لاچەپی «انفصالیة» و لاتەریکییەوە کە بە لای کەسێکی ئومەممیەوە چینی زەحمەتکێشی کورد دادەبڕێت لە تێکڕای زەحمەتکێشانی ئەو گەلەی لەگەڵ کورد پێکەوە دەژین لە یەک وڵاتدا. هەر بەو بەهانەیەش کۆماری مەهاباد خرایە ژێر تۆمەتی «انفصالیة» ەوە نەک لەبەر دابڕان لە حکومەتی سەرلەبەری ئێران، خۆ هەرگیز بە بیری قەومیەکی کورددا، کە ئیمانی بە ئومەممیەت هەبوو، نەهات تۆمەتی «انفصالیة» و لاتەریکی لە ئەڵمانیای دیمۆکرات بگرێت بەوەدا کە ناسەلمێنێت تێکەڵ بە تێکڕای ئەڵمانیا بێت هەر چونکە خۆهەڵدانەوە بە ئومەممیەت بنیچەی نرخاندن بوو. ئەو فکرە نوێیانەی ڕەویان هێنا بۆ مێشکی کورد فراژی بوو و پەرەی ستاند تا ئەوەی زۆرینەی گەنجی کوردی ئەوروپا و بەشێکی بەرچاویشی لە کوردی وڵاتنشینی خاوەری ناوەڕاستدا گەیاندە پلەیەک کە هەموو شۆڕشە بەسەرچووەکانی کورد تاوانبار بکات بە تۆمەتی بێ بەش بوونیان لە مەزموونی چینایەتی و لەبەر سەرۆکایەتیی دەرەبەگ و پیاوانی سەر بە ئایین لەو شۆڕشانەدا، بگرە سەیرمان بیست لە عاجباتی قسەی کەسانێک دەڵێن بۆرجوازیەتی کورد خەڵق دەکەین و دەیرمێنین

هەر هەتا بگەین بە ئیشتراکیەت و بەوەدا بیردۆزیی قۆناغە مێژووییەکانی مارکسیزم بەڕاست بگەڕێت.

ئەم جۆرە نموونانەی زێدە ساکار و سەراو لەبەرەو کۆتایی سەدەی بیستەمدا لێ ناگەڕێ مرۆ سەیری بێتەوە لەو فکرە سادانەی سەرەتاکانی ئەم سەدەیەدا هۆشی کوردی بزاوتبێت و لێی خۆش هێنابێت پەلە بکات لە تاوانبارکردنی مەلای خەتێ.

من پەرۆشم بۆ غەرق بوونی پشت لە دوا پشتی کورد لە تاریکستانی فکری سەراو کە ڕەگی بە هیچ خاکێکی بە پێزەوە بەند نەبووە، ئەم پەرۆشەم گەلێک گەلێک پترە لەو پەرۆشەی بۆ دووچاربوونی مرۆیەکی کەم هاوتای کورد هەڵدەگرم بە دەست تۆمەتی هەڵەشەوە، خۆ مێژووی کۆن و نوێ خاڵی نەبووە لە نموونەی وەها بە سفتوسۆ کە هەندێکیان بە کارەسات دەژمێردرێن بەڵام نایەم درێژە بدەم بە دەربڕینی دەرد و سازدانی دەرمان.

ئەو هێندە چاوبڕینە خێرایەش لە جۆری نوێ بوونەوەی عەقڵی ڕامیاری و فەلسەفی کورد بە شێوەیەکی گشتی لە بابەتی «شرِ لا بد منه – خراپەی بە ملەوە بوو» بە نیازی گەیاندنی دەنگێکی نزمی مەنتیق بۆ بەر گوێی ئەوانەی گەیشتوونەتە بڕیاری گردەبڕ لە بارەی کاروباری سەردەم و دوارۆژ و لە ڕابووردووی نزیک و دوور، لە ناوتوێژیاندا مەسەلەی گوناحبارکردنی مەلای خەتێیە کە خۆشامەدیی لێ دەکرێت لەلایەن هەموو چەپی کوردی پڕ لە دووبەرەکی و سێبەرەکی چونکە حەقمە تەمام هەبێ بە نەختێک ئاگادار بوونەوەیان کە ئەم مەسەلەیە دادەنێم لەتەک کۆمیدیای بەرپاکردنی سەرمایەداری بە نیازی تێکدانی چونکە هێزی یەقین لە هەردوویاندا بە لای ئەوانەی باوەڕیان بە بنەماکانیان هەیە لە سەرچاوەی تەنکاوێکی ئەوتۆوە دێت بنی لە ڕووی ئاشکراترە.

محەمەدی خەتێ کە زادەی دێی «خەتێ» یە لە ناوچەی باڵەکی سەر بە ڕەواندز یەکێکە لە هەرە زاناکانی زانستەکانی ئیسلام لە سەردەمی خۆیدا، خۆیشی قوتابی عەللامەی بێمانەندی ئەو دەمە کە زانا گەردەنکێلەکانی ڕۆژگاری خۆی دانیان بە پێشەوایەتیەکەیدا هێنابوو «محمدی کوڕی ئادەم» ی باڵەکی بووە، ئەوەندە بەسە لە ناساندنی «ئیبنو ئادەم» کە عەللامە «فصیح حەیدەری» لە کتێبەکەی «عنوان المجد...» دا دەڵێ: ئەگەر زانستی ناو کتێبان ڕەش بووبانایەوە ئیبنو ئادەم شیاوی ئەوە بوو لە بیرکردنەوەی خۆی هەموویان بهێنێتەوە. عیلمی ئیبنو ئادەم سنووری خەیاڵی تێپەڕاندبوو وەک کە تەئلیفەکانی سنووری ژمارەیان بەزاندبوو.

مەلای خەتێ بەرچاوترینی سوختەکانی بوو لە پلەی علمیشەوە هەرە نزیک بوو لێی. ئیبنو ئادەم لە سەرەتاکانی میرایەتیی «محمد پاشای ڕەواندزی» ی ئەمیری هەرێمی سۆران و بە پاشای کۆرە ناسراو مەرجەعی بەرزی ئاینیی بوو، مەرجیش لە نێوانیاندا هەبوو کە هیچ کامیان خۆ لە کاری ئەوی دیکە هەڵنەقوتێنێ. بەڵام زۆری نەبرد جوداوازیی کەوتە بەینیانەوە.

بە پێی لێکدانەوە دەبێ هۆی خیلاف لەوەوە بێت کە ئیبنو ئادەم نەیتوانیوە خامۆش بێت لە بێ شەرعییەکی حکومەت دەیکات چونکە خۆی لە شوێنی قازی بووە کە لێی داوا دەکرێت حوکمی شەریعەت بخاتە ڕوو لە ئاست هەر شتێکی بقەومێت، ئیتر کشایەوە لە قازیەتی بۆ گوندی وڵزە، بە پێی فەرمانی پاشا خۆی. لە کتێبی «سلسلة الذهب» ی ئیبنو ئادەم خوێندمەوە دەڵێ چەند ساڵێکە نیشتەجێی وڵزەم.

باسێکی خیلافەکەشی تێدایە. نووسینەکەش هی ساڵی ١٢٣٦ی کۆچییە و ئنجا ئەگەر بە پێی لەبارترین ریوایەت ئەمیرایەتیی پاشا لە ١٢٢٨ دەستی پێ کردبێت گۆشەگیری ئیبنو ئادەمیش چەند ساڵێک بەر لە ١٢٣٤ بوو بێت تەنها دوو ساڵێک دەمێنێتەوە لەو شەش ساڵەدا کە ئیبنو ئادەم پشووی تێدا درێژ کردبێتەوە بە ئومێدی ڕاست بوونەوەی چی بە خواری زانیوە، ئیتر مووی نێوانیان پساوە.

مەلای خەتێ دوای ئیبنو ئادەم بۆتە مەرجەعی دینی، دەسبژاردەی ئیبنو ئادەمیش بووە جگە لە عیلمەکەی خۆی لەوە بەولاوە پێوەندی نێوان سەرۆکی حوکم و سەرۆکی دین بێ تەگەرە بە گەشی دەوامی کردووە. من وای بۆ دەچم کە هونەری ئەو بەردەوامییە بۆ مەلای خەتێ دەچێتەوە کە «اجتهاد»ی خۆی بەلای دەرگا هەموارەکانی شەریعەتدا بردۆتەوە بەوەدا کە قبوڵ کردنی زەرەری کەم لە زۆر حاڵدا بە لادان لە زێدە تەقیە بۆ لای «مصالح مرسلة» دا دەبێتەوە چونکە دەربارەی ڕەفتاری پاشا لە دەورانی مەلای خەتێدا هەر ئەوە دەزانین کە پێشتر لێی شارەزا بووین چەند بە زەبر و زەنگ بووە لە گێڕانی سیاسەت و خۆبەستنەوە بە بەرژەوەندی حکومەت و بەکارهێنانی درِی و دڵڕەقی لەگەڵ نافەرمانان و ڕێ بەخۆدان بۆ سزای قورسی لووتشکێن.

دەشێ بڵێین خودی پاشا بە شیددەت و دڵڕەقیەوە بە پێی داخوازی حاڵ لە ڕۆژگاری مەرجەعییەتی مەلای خەتێدا سفتتر بوو تا ئەوەی سەرەتاکانی حوکمی و بەرتەسکیی ئیمارەتەکەی و کەم گرفتیی ڕووداوەکانی داخوازی کردبێت. ئەم تێبینییەش لێی دەفامرێتەوە بگرە تێدا دەخوێنیەوە، کە مەلای خەتێ تا چ ڕادەیەک عیلمی خۆی و بەرژەوەندبینی خۆی لەگەڵ پێداویستی هەڵکەوت و باری شتان سازاندبێ بۆ ئەوەی بشێ هەر مامەلە و ڕەفتارێک هەبێ بخرێتە چارچێوەی شەریعەتەوە هەرچەند لەوەدا ناچاریش بووبێت تەئویل و فرەواندن<٦٨> بەکار بێت.

لەو باوەڕەدام مەلای خەتێ وێنەیەکی «ابو یوسف» ی قوتابیی «ابو حنیفه» بووە، زانست و ئیجتیهاد و شارەزایی خۆی بە لاڕێیەکانی تەئویلدا نەرم و نیان کردووە بۆ جۆرە شلکییەک لە «قیاس» کە بە دەنگ پێداویستەکانی واقیعێکەوە دێت بە گرێ و گاڵ لە دەست هەڕەشەی هێزی بەرهەڵستەوە کە خەریکی گەڕ پێکردنی دائیمییە کە سەروبنی وەک بازنە دەگەنەوە یەکتر و حاڵەتی چارە ناپەزیر دروست دەکات کە چارەسەریی وەکوو هی «المؤلفة قلوبهم» تێیدا کورت دەهێنێت. لەوانەیە ئیجتیهادەکانی خەلیفە عومەر لە دەقی یاساوە بۆ ڕۆحەکەی باشترین پاڵپشت بووبێت بۆ مرۆیەکی لە پایەی مەلای خەتێدا کە دەبێ بەرژەوەندی ئاپۆرەی خەڵک بپارێزێت لە تەک هێزی گەورەتر لە خۆی و لە حاڵوبارێکدا کە دەستی بە سەریدا ڕاناشکێت.

خۆزی ڕۆژگار فەتوای نووسراو و دەماودەمی لە کێشەی نێوان خەڵقدا و ئەوەی پێوەندیی بە سوودی حکومەت و ئەمیرەوە هەبووە یان تێیدا ڕووبەڕووی حاڵی ئەوتۆوە بووە دەمارێکی مەنفەعەتی قاجاری و عوسمانی پێوە بووە یان سەرۆکە دراوسێ دوور و نزیکەکان و ئەو ئەمیرانەی، دۆست و ناحەز، کە خاکیان دەوری سۆرانی داوە... خۆزی فەتواکانیان بمانایە لەوانەبوو خەرمانێک بریاری شەرعمان لە هەموو بارێکەوە دەست بکەوتایە کە کتێبی «الخراج»ی ئەبوو یووسفی بە بیراندا هێنابایەوە. بەڵێ ئێمە دەست بەتاڵین لەو خەرمانە بەڵام مانەوەی مەلای خەتێ لە سەرۆکایەتیی فەتوا و پێشەوایی عیلمدا بۆ

ماوەی بیست ساڵ، بێ خیلاف لەگەڵ ئەمیردا، تێمان دەگەیەنێ، فەتواکانی گونجاندووە لەگەڵ پێداویستی سیاسەتی سەرلەبەری ئێمارەتەکە، دڵنیاشین لەوەدا کە ئەمیر هەموو هەوڵێکی داوە بۆ سەلامەتیی حکومەتەکەی و بەهێزتر کردنی و بەرفرەواندنی رووپێو (مساحة سطحية) ەکە، لەمەشدا وا بووە ئەمیر دژ بە وەلای بۆ خەلیفەی عوسمانی وەستاوە وەک کە سرکە و کورکەی لەگەڵ قاجەرییاندا بووە و پێوەندی خۆی بە ئیبراهیم پاشای میسرییەوە پتەوتر کردووە کە دەزانین ئیبراهیم پاشا ئەگەر ئەوروپا دەستی وەبەر دەستی هەڵنەدابایە لەوانەبوو خیلافەت لەناو ببات.

ئەم حەقیقەتە گەشە لە ڕەفتاری مەلای خەتێ بەڵگەیەکی بەهێزە لە پووچاندنەوەی تۆمەتێکی وەپاڵی دەدرێت وەک کە دووای کمێک ڕوون دەبێتەوە. ڕۆژان گوزەریان کرد و ساڵان بە دوا یەکتردا لە تازە تەمەنی ئێمارەت تێپەڕین، لە ناوتوێژدا، بەردەوام تۆیەکی دژایەتیی لە نێوان تەمای ئەمیری سۆرانی لە چەسپاندنی دەوڵەتەکەی و نێوان بەرژەوەندی دەوڵەتە زلەکاندا، وەک ئێسکی ماسی لە ئەوکیاندا، تەحەممول نەدەکرا.

تەفسیلی ئەمەش لە کتێبی سەر بە تەئریخدا هەیە لێرەشدا بە هیچ جۆرێک جێی نابێتەوە. دووایین شتێکی لەم تەرزە بابەتەم خوێندبێتەوە ئەو گوتارە بوو کە لە ژمارە ٤٣ی گۆڤاری کاروانی نیسانی ١٩٨٦دا لە ژێر سەرناوی «مەلا یەحیای مزووری و ڕمانی ئیمارەتی بادینان» لەلایەن مامۆستا عەلی یەحیاوە بڵاوکرایەوە کە تێیدا بە دەم ڕچەی ڕووداوانەوە دەوری ئەو خیانەتەشی داوە کە وەپاڵ مەلای خەتێ دراوە و بە توندی پێگیر دەبێ لەسەری کە دەڵێ «پاش ئەوەی ئەمیری سۆران بە فروفێڵ لەلایەن هەندێ پیاوانی سەر بە سوڵتانی عوسمانی و خیانەتی هەندێ دەستوپاوەندانی ئەمیر کە یەکێکیان مەلا محەمەدی خەتێ بوو، بە لایەوە شەڕ کردن دژی خەلیفەی عوسمانی گوناحێکی زل بوو، خۆی بە دەستەوە دا. عەلی ڕیزا پاشا جمووجۆڵی خۆی ڕووەو عیمادییە برد...» لێرەدا بە خائین دانانی مەلای خەتێ لە ڕچەی قساندا بوو بە گوتە مەشوورەکەی «دوو چوێلکە بە بەردێک...» کە مەلای مزووری و خەتێی وێکڕا خەفەکردن هەر دەتگوت «قصر و جمع» ی نوێژە.

بەڵام گوتارەکە چوونە ناو جەرگەی بابەتەکەی هەموار کرد بۆم کە من تا ئەم دەمە هێمام بۆ جۆری خیانەتەکە نەکردووە بە ئومێد هەلێکی لە شریتەی قساندا لە خۆوە قسە بگاتە بابەتەکە، وا لەو چەند ڕستەی گۆڤاری کاروانەوە پێی گەیشت، تێبینییەکیشی لێ پەیدا دەبێت بەوەدا دانهێنان بە خیانەتی مەلا و ئەوەی کە دەڵێ «شەڕ کردن دژی خەلیفەی عوسمانی گوناحێکی زل بوو» یەکدی ناگرنەوە، ئنجا بۆ ئەوە بشێ جلکی خیانەتی بکرێ بە بەردا پێویستە لە پێشەوە پۆشاکی عەقیدەی لێ بکرێتەوە. نەختێکیش تەم لەوەدا هەیە کە چۆناوچۆنی خیانەتی مەلا لەگەڵ ئەمیری سۆران هاتە دی وەک بڵێی شۆرەتی ئەو چۆنایەتییە لە نێوان تێکڕای خوێندەواران و زۆر لە بیسەران لە نەزەر نووسەری گوتارەکەدا حۆجەی شەرح نییە، منیش لە بواری سوودی کەسانێکی ئاگادار نین لەو میحنەتە قەومییەی مەلای تێدا بەر تۆمەت کەوت دەڵێم: پاش ئەوەی سپای عوسمانی گەییشتە ڕووانگەی لانی شێر و ئەو ڕووبەڕووبوونەی ئەمیر خۆی لێ دەدزیەوە مەودای لێ هەڵاتنی پێوە نەما، یان دەبوو موعجیزەیەک ڕووبدات کەمان بەسەر زۆراندا سەر بیەخێت یان ئەوەی چاوەڕوان دەکرا لە پلیشانەوەی حەقی خوراو

خەفەتبار لە ژێر سمی ستەمی بێ ڕەزادا، ئەوسا لە مەلاوە فەتوایەکی شەرعی دەرچوو بە کافرکردنی کەسێکی بەرهەڵستی لە سپای خەلیفەی مسڵمانان بکات، ئیتر ئاگر کوژایەوە و شمشێر چوونەوە کەلانان و لەشکری عوسمانی چووە ناو شاری ڕەواندز بێ شەڕ و وێرانکاری و کوشتن.

ئەمەیە کورتەی ئەو ڕووداوە کە مەلای خەتێشی تێدا بە خاین لە قەڵەم دەدرێت و گوێش نادرێتە تێکبەستەکێ (ملابسات) و داخوازیی حاڵ و حوکمی ناچاری، پێوەندی بیست ساڵەیی چڕوپڕی نێوان ئەمیر و مەلاشدا یەکجارەکی لە بیر دەکرێ، ئەو ڕیوایەتەش نابیسترێ کە تا سەرەتاکانی ئەم سەدەیە و هێشتانیش لە هۆش و بیری ئەوانەی دەماودەم بیستوویانە زیندووە، ڕێکیش دێت لەگەڵ پایەی عیلمی و ڕووەتی دنیایی مەلا دووای فەتواکە بێ ئەوەی گەرد لە شۆرەتی بنیشێت لەو جۆرە تۆمەتەی لە سەردەمی ڕۆشنبیری و ڕوونیدا وەپاڵ مەلا دەدرێت.

ڕیوایەتەکە دەڵێ: پاش ئەوەی شەڕ لەگەڵ لەشکری عوسمانیدا بوو بە تاکە دڵخواز و ئاکامەکەشی هێند ئاشکرا بوو چاوکولیش دەیدیت چار نەما لە هەڵگرتنەوەی ئەو پێشنیازانەی ئاشتی تێکەڵ بە تاعەت بۆ خەلیفە کە لەلایەن عەلی ڕیزا پاشاوە بۆ ئەمیر دەهات وێڕای ئەو هەموو سوێند و بەڵێنانەی کە چی لە توانایدا بێت بیکات لە چەپارەدانی ڕەواندز و ئەمیر و ئەوەی پێی دەگوترێ داڵەنگان و سووکایەتی ئیتر پاشا مەیلی وەلای حوکمی زەرووڕەت و کەمتر شکستیدا هاتەوە. بە نیازی ئابڕووپارێزی و دابین کردنی لەشکری ئەمیریش و هەتا کێشە بخرێتە چارچێوەیەکی حوکمی شەرعەوە کە لەگەڵ بەڵێنەکانیشدا ڕێک بێت لایەنی کورد بەسەر ئەوەدا وەستا کە فەتوا لەلایەن مەرجەعی بەرزی دینەوە دەرچێت بە مەنعی چەک هەڵگرتن لە ڕووی سپای خەلیفە، فەتواکەش بە ڕەزامەندیی ئەمیر و چاکەی ئەو و سەرلەبەری هەرێمەکە و مانیعی موسیبەتە هەرە زلەکە بوو کە ڕووی دەدا، ڕێ خۆش کەرەوەش بوو بۆ مانەوەی ئەمیر بە ئەمیری لە چارچێوەی دەسەڵاتی مەرکەزیدا، بەڵگەش لەوەدا هێندە زۆرە ژمێریار ماندوو دەکات:

یەکەم شتی لەوەدا بگوترێ ئەوەیە کە تۆمەتەکە سەری هەڵنەدا تا دوای بڵاوبوونەوەی گیانی قەومایەتی و گەڕانەوە بۆ سەر ڕابووردوو بە پێوانەی ڕۆژگارێکی پاشتردا، کێشە و بەرەی ئەم مەسەلەیەش هێند بە کاڵوکرچی و سەراوی ڕووی دا چەندێکی پەراوێزی پێداچوونەوەی مێژوو لێکیش بکێشرێتەوە مەسەلەکەی تێوە ناچێت. ئنجا پێداچوونەوەی مێژوو چەندێکی خلیسکی تێدا بێت، کە زۆرە نەک کەم، مومکین نییە دوورکەوتنەوە لە حەق و ڕوودا و داخوازیی حاڵ وەیا لە بیرکردنی حوکمی مێژوو و زەبری زەرووڕەت ڕوو بدات وەک کە ڕووی دا لە داڕنینی جلکی فەزل و چاکەی مەلای خەتێ بێ دوودڵی و وەستان: هەر دەڵێی هەلی عومر و بەختی بەختانە.

دووەم ئەوەیە، هیچ فەتوایەک دەرنەچوو بە درێژایی مانگەکانی بەر لە گەیشتنی سپای عوسمانلی بە دەوروبەری ڕەواندز و داهاتنی ئەو ڕۆژەی ماڵکاولی بە دوا دێت، ئەگەر عەقڵێکی وریا، بە جۆرێک لە جۆران، پێی ڕانەگات. جا ئەگەر مەبەستی مەلا کافر کردنی بەرهەڵستانی خەلیفە بایە بە پێی باوەڕێکی دینی کە مەرجی کافربوونیانی بەلاوە هاتبێتە دی خۆ ئەو بەرهەڵستییە لە دەمێکەوە ئاشکرا بوو گرد و کۆییش بۆ تێک بەربوون لەگەڵ لەشکری خەلیفە دیارتر بوو لەوەی «نصاب»ی سەرکێشی و دەرچوون لە

ڕیزی کۆمەڵگەی مسڵمانان (بە پێی حوکمی شەرع) داوای دەکرد بۆ بە عاصی دانانی ئەمیر. پێشتریش چی باسمان کرد لە پێوەندی ئەمیرەوە بە دوژمنانی خەلیفە ڕووی دابوو ئیتر چۆن وەها ڕێک کەوت کە چەقۆ گەییشتە گەردەن مەلا فەتوای دا و سەربڕینەکەی مەنع کرد؟ تۆ بڵێی پاراستنی گەردەن خیانەت لێ کردنی بێ؟

سێیەم ئەوەیە ئەگەر مەلا لە فەتواکەیدا باوەڕی هەبوایە بە کافربوونی کەسێکی لە خەلیفە هەڵگەڕێتەوە، بە چاوپۆشی کردن لە وەخرانی فەتواکە بۆ پاش کاتی شەرعیی خۆی، خۆ دەبوو مەلا پەنا بۆ نووایەک ببات دەسەڵاتی پاشای نەگاتێ، بێ ئەوەی خۆ بهاوێتە تەهلوکە بە ئارامی فەتواکە دەربچوێنێت چونکە مەلا زێدە شارەزای ئەمیر بوو بەرانبەر کەسێکی ئازار بە حکومەتەکەی بگەیەنێت. ئەگەر مزەی فەتواکە، وەک هەندێ نەفس سەفیهی مێشک پووچ گوتوویانە، شرۆشیتاڵێکی دنیایی بێت بەوەدا هەرچی تەعلیلێکی هەیە بۆ مانەوەی مەلا لەگەڵ پاشادا هەتا کۆتایی کاران لە خۆوە هەڵدەوەرێت چونکە نرخێکی فەتواکەی پێ کڕدرابێت هەرگیز ناسەلمێنێ مەلا بە دەستی خۆی لە ڕێی عەقیدەوە خۆی شەهید بکات، چونکە دووای بەرتیل هەر ون بوون و کەوڵ سەلامەتی دەمێنێتەوە، عەقیدە و مەقیدەی چی.

چوارەم ئەوەی گوتم و گوتمەوە لە زێدە ڕژدیی ئەمیر لەسەر سەلامەتیی حکومەتەکەی و بەرینایی تەماکانی بۆ پتر فەراح بوونی خاکەکەی: یەکەم مەرجی لەگەڵ باوکی لە سەرەتای ڕازی بوونی بە ئەمیرایەتی ئەوە بوو کە هیچ کەس خۆی لە شێوازی هەڵسووڕاندنی کاروباران و ئیدارەی خەڵکەکە هەڵنەقوتێنێ. یەکەم ئاکامی ئەم مەرجەش ئەوە بوو مامەڵەی سەخت و کوشندەی لەگەڵ مامە جینگەنەکانیدا کرد، ئەم خووەش لەگەڵیدا ژیا هەتا دەسەڵاتداران تێی ورووکان و جیهان لە ڕوویدا ڕاوەستا بە جۆرێک چ دڵخوازی پێ نەهێشت.

دیتمان لە سەرەتاکانی میرایەتیەکەیدا ئیبنو ئادەمی لە فەتوا یەخست و نشیمەنی بەستەوە بە گوندێک کە، ئیبنوو ئادەم عومدەی مەلایان و پێشەوای پیاوچاکان و مامۆستای مەلای خەتێ و هاوشانەکانی بوو لە مەلایەتیدا، ئنجا ئەگەر یەکێک هەڵەشەیی پەلەی پێ نەکردبێت چۆن دێتە باوەڕیەوە کە ئەمیرێکی وەها دەستوەشێن بێدەنگ دەبێ لە موفتییەکی خۆی دایبنابێت و پایەی شێوە «شیخ الاسلام» ی لێ نابێت نزیکی چواریەکە سەدەیەک بە ڕەزامەندی پێکەوەیان بەسەر بردبێ هەروا بە نووکی قەڵەمی ئیمارەتێکی لێهەڵوەشێنێت کە تێکەڵ بە هەموو تەما و ئومێدێکی بووە و لە هەستیدا ئەو شوێنەی گرتبێتەوە کە ڕوح لە لەشدا دەیگرێتەوە و لە پێناو بەردەوامیدا گیانی خۆی و هەزاران لە شەڕکەرانی خۆی توونا کردبێت، ئەگەر یەک تروسکەی ئومێدی دیتبایە لە بەلاوە نانی ئەو هەژەند (کارثة) ە؟ دڵم لێم داوا دەکات سوێند بخۆم کە پاشا مەلای وەها دەئەنجنی قیمەی لە کونی بێژنگەوە بەربینەوە ئەگەر بیزانیبایە نیازێکی هەیە لە دڵدا ئازار بە ئیمارەتەکەی بگەیەنێت، بگرە من و ئەوانەی وەک من ئەمیر دەناسن دڵنیاین لەوەدا کە یەک دەقیقە خۆی نەدەوەخراند و لە هەوەڵ جاردا لەشکری خەلیفەی تێک دەپێچایەوە و لە دووەم جاردا دەوڵەتەکەی خەلیفەی هەپروون بە هەپروون دەکرد.

لە سێیەم پلە و پێنجەم و دەیەمدا ئەگەر پێی کرابایە پایتەختەکەی دەگرت و قەسر و حەرەمسەراکەی داگیر دەکرد و گەوهەر و بەردە بە قیمەتەکانی دەست بە سەردا دەگرت لە پێناوی ئەوەشدا سەد مەلای

خەتێی دەخنکاند کە بە پێویستی زانیبایە. گۆیا مەلای خەتێ دوورەدەستتر بوو لە حسێنی جگەرگۆشەی پێغەمبەر؟ یان ئەمیر کەمتر لە یەزید خۆی خۆشدەویست؟ یاخود یەزید لە کوشتنی حسێن خاوەن حەقتر بوو تا ئەمیر لە کوشتنی مەلا؟ وێنەیەک و هەزار وێنەی مێژوویی و مەنتیقی شتان (بەرژەوەندان) بە دوا یەکتردا دێن و دەڵێن: سوودی گەورە لە سیاسەتی دەوڵەتان بە تایبەتی کە سوودەکە مەحکوومی یەک توانای خودبەسەری بێ شەریک بوو، بەرەو ئامانجی خۆیەوە دەڕوا مەگەر یەک لە دوو فاکتەر بیوەستێنێ: ترسی لە دەست چوونی بەرژەوەند و تێمان لە ئەرکی ڕووبەڕوو بوون، لەوە بەولاوە بەو دەسەڵات و دارایيەی هەیەتی بەهانە بۆ هەموو شتێک دەدۆزێتەوە.

پێنجەم ئەوەیە کە هەڵوەشانی ئیمارەتی پاشا زەرەربەخش بوو بۆ مەلای خەتێ خۆی، هیچ یەکێک لە مەلاکانی کورد نەبوو بەو شکۆیەی دنیایی و ئەو پایە مەعنەوییە گەیشتبێت کە مەلای خەتێ بە درێژایی بیست ساڵ لە حوکمی پاشادا بە پێشەوایی دینەوە پێی گەیشتبوو. ئەوەی زانراویشە لە حاڵ و باری مەلا دووای بەسەرچوونی حاکمایەتی ئەمیر (بە چەند ساڵێک) گەڕاوەتەوە بۆ دێی خۆی و دەرسی فەقێیان، بەمەشدا یەک لە پاڵپشتە زلە وەهمییەکان دەڕمێت کە تەعلیلی فەتواکەی پێ دەکەن نەک بە پەرۆشی بۆ چاکەی خەڵقوخوا چونکە وا چاوەڕوان دەکرێت خاوەن فەتوا پاداشێک وەربگرێت ئەگەر چ ئومێدێکی دنیایی لە دڵدا بووبێت ئەرکی سەرشانی سووک بکات. ئنجا ئەگەر ئیحتمالی پاداشەکە بسڕینەوە لەبەر دەرکەوتنی تەماعەکی تێیدا بێت، دەکرا بۆی تێبهێنینەوە بە شتێکی لە پایەی عیلمی مەلا بوەشێتەوە وەک کە بکرێتە «شیخ الاسلام» چونکە مەلای خەتێ لەو سەردەمەدا، ئیبنو ئادەمی لێ دەرچێت، لە هەموو عالمان بەو ڕووتبەیە شایەنتر بوو ئەگەر فەتواکە پتر بۆ سوودی ئەمیر و خەڵکی هەرێمەکە حیساب نەکرابایە لە چاو سوودی خەلیفە و دەوڵەتەکەی. فەتواکە خۆی لە خۆیدا گەورەترین سەبەب بوو مەلای پێ نزیک بخرێتەوە لە خەلیفە بە نامەی شەیخولئیسلامەتی بەڵام فەتواکە هەروەک لە یەکەم ڕۆژەوە ڕاستهاوێژ بوو بۆ پاراستنی وڵات و نامووس لە دەستدرێژی، هەروەها ڕاستگۆش دەرچوو لە سەرەنجامی مەلا بە گەڕانەوەی بۆ گوندی خۆی.

لەو شتانەی کە دڵپەزیرە لە نرخاندنی هەڵوەستی مەلای خەتێ کە دەشێ هەڵێنجرێ بە تێرامان لە ڕووپەڕەیەکی ژیانی یەک لە ستوونانی حەقپەرستی پاش نیوەی یەکەمی ڕۆژگاری مەلا، کە مەبەس لێی پێشەنگیی بیری قەومایەتیی کوردی و فەلسەفەی ڕوونی لە سەدەی نۆزدەیەم، شاعیری مەرگبەزێن حاجی قادری کۆییە کە لە کاتی دەرچوونی فەتواکە تەمەنی بە لای کەمەوە دوازدە ساڵی بووە. بۆشی ڕێککەوت لە مەدرەسەی مەلای خەتێ بخوێنێ کە دەوری بیست ساڵێک بەسەر فەتواکەدا تێپەڕ بوو. بەو پێیە حاجی قادر لە دەمی ئەو پەژارەیەدا ژیاوە و لە هەوای هەڵمشتووە بە نشینگاکانیدا گەڕاوە و لای خاوەنی خوێندووە‹٦٩›. دوواتر بە غەریبی لە ئەستەنبوڵ بوو بە شاعیری قەومایەتی، باسی هەرێمی باڵەک لە شیعردا بە سۆزەوە دەکات بە پاشای کۆرە و براکەیدا هەڵدەڵێ بەوەدا کە مەسرەفیان لە عالمان کردووە:

تا تەعیناتی کوێر و لاڵ مابوو
لە گەلێ دێیەکان مەلای چا بوو

ئێمە دەزانین گەورەترین پشکی ناوی پیتاکی بڕیەی لێ بێت ئەوە بوو بۆ دیوان و مەدرەسەی مەلای خەتێ تەرخان کرابوو. لە کتێبۆلکەی «اعادة التوازن الی میزان مختل» (لاپەڕە ٨٠ چاپی ١٩٧٧ – مسعود محمد) لە زەمینەی دیفاع لە مەلای خەتێ و سڕینەوەی تۆزی تۆمەت لە پێڵاوەکانی ئەمەم گوتووە:

«ئەگەر مەلای خەتێ کەتنێکی وەهای کردبێت دوواتریش نسیبی حاجی قادر بردبێتیە لای بۆ خوێندن و لە نزیکەوە بەڵەدی ئەحواڵی بووبێت دەبوو، بێگومان، لە شیعری نیوەی دووەمی ژیانیدا کە زەینی کرایەوە بۆ مانای قەومییەت و تێگەیشتنی شوێنی کاری بەد و پەسەند تێیدا، شتێک لەو بارەوە بڵێ چونکە شتێکی سوودبەخش و زیانبەخشی لە مەیدانی قەومایەتی نەهێشتەوە باسی بە چاکە یان بە خراپە نەکردبێت. بەو پێیە نەبوونی هیچ هێمایەک لە دیوانەکەیدا بە وەهمیش بێنی خیانەتی عەللامەی خەتێی لێ بێت یان گەزی لێ بگرێت بەڵگەیەکی دڵپەسەندە بۆ سەلماندنی ڕیوایەتێکی دیکەی دەماودەم کە مەلای لەو کارە بەدە هەڵاوارد و هەڵوەستی مەلای دەداوە بە ڕەزامەندی پاشای کوێرە خۆیەوە، بگرە لە دیوانەکەیدا شت هەیە بۆ نەزاهەتی مەلای خەتێ بچێتەوە کە حاجی دێت چاکەی پاشای کوێرە (و براکەی) لە ئاوەدان کردنەوەی مزگەوتان و خزمەتی مەلایان باس دەکات کە یەکەم کەس، پاش خیلافی لەگەڵ ئیبنو ئادەم، لە مەلایان خزمەت کردبێت عەللامەی خەتێ بووە. ئاشکرایە کە مەلای خەتێ لە شوێنێک بێت پاشای کوێرەی پێوە مەدح بکرێت، ڕوونترین دەلالەتی ئەوەیە ببێتە هۆی مەدحی مەلای خەتێ خۆی».

دەمێنێ، بە نیازی بێ مەفەر کردنی مەلای خەتێ لە گۆشەیەکی تەنگدا بگوترێ، بۆ سپای ئەمیر شەرافەتمەندتر و ئابڕوو پارێزتر دەبوو ئەگەر ملانێی لەگەڵ سپای عوسمانیدا کردبایە هەر نەبێ بۆ بەجێ هێنانی واجیبی قەومایەتی کە ژووڕووی هەموو شتێکەوەیە، ئاکام چ دەبێ با ببێ، منیش دەڵێم:

لەوەدا کە ئاکام هەر شکستی لەشکری پاشا دەبوو، هەقیقەتێکە لە ڕازی بوونی پاشا بە مەسڵەتی دەفامرێتەوە چونکە تەما و مەیلی بۆ سەڵتەنەت و خۆ چەسپاندن و پتر خۆ چەکدار کردن تا ئەوەی داڕشتنی تۆپ و دروست کردنی سیلاحیشی لەگەڵدا بێت، وێڕای خەڵقی هەل بۆ پەرەستاندن و تا هەرچی کردی و نەیکرد و گوتی و نەیگوت هەمووی بەڵگەی بێ دەمەتەقەن لەسەر هێندێ کە ئەگەر ترووسکێکی ئومێدی لە شەڕ بردنەوە یان دیفاعدا دیتبایە چەکی دانەدەنا چونکە تەبیاتی لەوەدا بوو سواری چواریەکە ئومێدێکی سەرکەوتن بێت لە ڕووی سێ چواریەکی تێشکاندا. بەڵام هەر لەبەر ئەم خەمخۆرییەی لە چارەنووسی خۆی نەدەدایە دەست تەفروتوون بوونی خۆڕایی. ئیتر بە دەم ئومێدێکی کە لە بەڵێنەکان دیاری دەدا خۆی پاراست بە مەسڵەتی، ڕەنگە زەین بۆ ئەوە بڕوات کە ئیحتیمالێکی دیکە هەبوو لایەنی ئومێدی تێدا ئاشکرا تر بوو لە تەسلیم بوون بۆ عوسمانیان ئەویش هەڵاتن بوو بە خۆی و سپایەوە بۆ لای قاجارییان. ئێمە هەرچەند نازانین قاجەریەکان چ ڕەفتارێکیان لێ بەدی دەکرا، ناشڵێین

بە قیاس لە ڕەت کردنەوەی دۆستایەتیی پاشا کە پێشتر ڕووی دابوو ئەمجارە ڕەفزی پەندانی دەکەن، بەڵام دەتوانین باوەڕی پاشا لە دوو ئیحتیمالی ڕەفز و قبوولّی قاجاری بخوێنینەوە: ئەگەر دڵنیا بووبێ لە ڕەفزیان ڕێی پەنا بردن کوێر بۆتەوە. ئەگەر دڵنیاش بووبێ لە قبوڵیان خۆی قبوڵی نەکردووە ببێتە ئامێرێکی قەپوقیڕ بە دەستیانەوە چونکە دەیزانی لە ئیمکاندا نییە کێشە لە نێوان دوو وەجاغاندا بکات: جارێکیان بە لای قاجەرییاندا و جارێکیش بە لای عوسمانیان، وەک کە بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ بۆ بابانیەکان لووا، خۆ ئەگەر ئەم کێشەیەی پێ کرابایە پەسەنی دەکرد بەسەر تەسلیم بووندا چونکە هەر نەبێ بۆرە ئومێدێکی تێدایە بەڵام حاڵی بوو لەوە کە دەورانی چاوشارکێ لە سیاسەتی خاوەری میانەدا بەسەرچووە لە پێش هەنگاوی دەسەڵاتە بچووکەکاندا لە ئاکامی فشاری بەرژەوەندە فراژییەکانی ڕۆژئاوایەک کە بە هێزەوە دەستی داوەتە پەیدا کردنی بازاڕ بۆ بەرهەمەکانی و مسۆگەر کردنی دەوامەی ئاوەڕۆی ئەو بەرهەمانە بە ئارامی و هێوربوونەوەی دەسەڵاتان (لە خۆرهەڵات) تا شریتەیەک لەم ئاڵقەبەندەی کە هەمووی دەکێشێتەوە بۆ بێچارەیی لایەنی کەمهێز لە هەنگامەی نوێدا.

چی عوسمانییەکانیش دەیانکرد لە تەتەڵەکردنی ئیمارەتەکانی کورد وێنەیەکی ئاشکرا بوو لە دەروونبینی پاشادا، مەسڵەتیەکەشی بە چاکە گەڕا لە بری خۆکوژی هەرچەند بەوەشدا پشتاوپشتی کوردی دووای چواریەکی سەرەتای سەدەی بیستەم ئەو هەلەی لە دەست چوو کە خۆی هەڵبداتەوە و شانازی بکا بە وێران بوونی هێندە هەزار خانەیە و شەهید بوونی دەیان هەزار کەس و سووتانی وشک و تەڕ و فۆتانی کێڵگە و ئاژەڵ لە ڕووپێوێکی بەرینی خاکی کوردی بە خوێن سوور هەڵگەڕاودا ئنجا چەند شیرن دەبوو ئەو وێنە بۆرەی لە تێکەڵ بوونی چوڕگەی ئاڵ لەگەڵ سووتەنی سەوزایی دەرەخسا کە دەزانین بەر لە دوو سەد ساڵێک شەهیدەکانی ڕەزمی «دمدم» پاش مردنیان و ماڵ کاوولییان و هەڵاتنی هێندێکیان هەلی هەلانیان بە میرات هێشتەوە بۆ نازوفیزی ئەوانەی شەیدای کۆڕی شیوەن و قوڕپێوی بەسەر قەبرانەوە و سینگ کوتانی ناو وێرانگانن...

دەماودەم هاتووە، یەکەم مزگەوتی لە هەموو هەرێمەکە دروست کرابێ پاش کارەساتەکە بە ٨٠ ساڵ بووە خۆ ئەگەر ٨٠٠ ساڵ بوایە دەچەندان شانازی پێوە دەکرا... ئەمە دەڵێم و خۆیشم ڕێزگرێکی هەرە قەدرزانی قارەمانەتی و شەرەفمەندایەتیی «دمدم»م چونکە دوای هەرەسی قەزاکرد و داهاتی نەمان و وێرانی، خۆدزینەوە لە شانازی کردن بەو قارەمانەتیە بێمانەندە دەبێتە ئیفلاس بە خۆکردنێکی خۆڕایی لە دوو ڕووی ماددی و مەعنەوییەوە، بەڵام تا بڵێی هەستیارم لە ئاست زیانێکی قەومی وەکوو کارەساتی دمدم و هی تر کە لە یەک ئاکامی حەتمی بەولاوە هیچی لێ چاوەڕوان نەدەکرا: هەرگیز حەپەسانم بەرانبەر فیداکاری لە «دمدم» دا ناکەمە پەیژە بۆ کارەساتی ئەوتۆیی دیکەی کە لە حەپەسان بەولاوە بەرهەمی تێدا نەبێ چونکە خەڵکم بە زیندوویی خۆشتر دەوێ تا مردوویی، نیشتمانیشم بە سەوزی بە دڵترە تا سیایی و ئاڵی، داهاتی کوردیش لە کەللە سەری کورد و داروپەردووی ئاوایی کورد لەو شەڕانەی چەند ساڵ بەر لە پەژارەی فەتوای ساڵی ١٢٥٢ ئەوەندە بە پۆز و هەیبەت بوو جێی نەهێشتبۆوە بۆ زێدە مجێزی تامەزرۆی خوێن و ئاگر هەتا ڕەواندزیش ببێتە قاپە هەڵوای دووای داوەتی ڕۆڵە مردوویی و هەتیوی و فۆتان. مەسەلەکە تەنها دڵخوازێکی تێدا بوو، ئەوە بوو کە پاشا پەسەندی کرد و پەسەندیدەی

هەموو هۆشێکی دروستبینیش بوو. پاشا لەو هەڵوەستە دەورە دراوەی بە ئیرادە مرێنان ناچارتر بوو لە لینین کە پەیمانی بریست لیتوڤیسک ئیمزا کرد و زۆریشی قسە و قسەڵۆک بە دووادا هێنا، بەڵام لینین دووارۆژێکی مسۆگەری نرخ بژاردەی بە پەیمانێکی ناچاری هەڵاوارد بەسەر خەتەربازییەکی کە ئاکامەکەی لە سەرکەوتندا خزمی ئاکامی پەیمانێک بێت کە یەقینی ژیانی پێوەیە و دوڕاندنیشی تێچوونی ئەو ئومێدانە بێت کە بۆیان کەوتە شۆڕش و گەلێکی سەرلەبەریشی پێ خستە شۆڕشەوە.

ئەم خەفەتە بچووکەی دەمخەریکێنێ بەو ستەمەی لە عەللامەی خەتێ دەکرێت دوو لکی لێ دەبێتەوە بچووکەکەیان چەندین جار لە ئەسڵەکە زلترە، گەورەکەشیان «تنوء به العصبة اولو القوة»‹٧٠›.

بچووکەکەیان ئەوەیە سەقافەتی تازەبابەتی کورد هەلی هێرش بردنە سەر کەسانی وەکوو مەلای خەتێیان لێ خۆش هات و دێت بێ ئەوەی گوێ بدەنە ئاکامی دژلایەنیەکی حەق تێیدا تێکەڵ بە ناحەق دەبێت. لایەنگیری بەڵغێکە بەسەر چاوی کۆمەڵدا دێتەوە چونکە ڕۆشنبیری ڕووناکایی دیتن وترووسکەی هیدایەتە ئنجا -لایەنگیری- وریەکە تێکەڵی هەست بە هەڵە و دروستی و ڕاستی و خواری و ستەم و داد و هەموو نرخێکی دیکەش دەبێتەوە.

ڕۆشنبیر لە جیهانێکی وەک کوردەواریدا خۆی قسەکەرە لە جیاتی خەڵک، لە وەکالەتی ئەوانیشەوە ناو لە شتان دەنێت و مانایان وەبەر دەنێت و ئەمە ڕەفز و ئەویان دەقەبڵێنێ دنیاش بە دووا خۆیدا بۆ هەلاکەتی و نیوە هەلاکەتی پەلکێش دەکات. زۆر جاران عالەموڵلای سادەفام دەحەپەسێن لەوەی ڕۆشنبیران بە خۆیانی دەکەن لە تەفرەقە و شڕی و دڕی لە کاری وەهادا کە سافیلکە بێ وەستان لەسەری دێتە ڕەدایێ هەر چونکە سافیلکەکان بنگەی ئایدۆلۆجیای وەهایان نییە لە نرخاندنی بەرژەوەندی دنیایی کە عەمر بە جەزبەی قادری بپێوێت و بەکریش بە خلوەی نەقشبەندی. باوەڕ ناکەم سیاسەت هیچ مەسەلەیەکی هێنابێتە مەیدان ئاشکرا و ڕوون بێت، هێندەی فەرمانی پێشخزمەتانی کوردایەتی کەوا ڕەنگە لە ماوەی ٦٨ ساڵی دووای شەڕی یەکەمەوە پاراستنی کورد لە نەمان بێت بەدەم تەقالای ژین دژی مەرگەوە.

هەرچی ئایدۆلۆجیا هەیە دەبێ ورتەی لێوە نەیەت لە نێوان خەڵکی ناو کەشتییەکی خەریکە ژێراو بێت. لە هەموو سەیرێکیش سەیرتر کە هۆشی ڕۆشنبیری کوردی پێوە بەند نابێت ئەوەیە کە دێت لۆمەی ئەمیرەکانی کورد و دەسەڵاتدارەکانی دەکات کە لە کۆندا خەریکی دڕدۆنگی ناتفاقی بوون لە ئاست خەتەرێکی لە دەرەوەی کوردستانەوە هەڕەشەی مردنی لێ دەکردن کەچی ڕۆشنبیرەکە خۆی لە بیر دەچێت کە پتر لە ئەمیرەکانی کورد ڕۆچووە لە ناتفاقی و زڕبردن و یەکتر سەربڕین بەبێ هیچ هۆیەکی سەر بە بەرژەوەندی دنیایی و چارەنووسی گەلەوە بێت ئنجا ئەگەر عوزری ئەمیری کورد لە نەگونجان ئەوەبێ ترساوە دراوسێ بەهێزەکەی دەست بەسەر ئەنجامی ڕێککەوتنەکەدا بگرێت و بشکێشێتەوە بۆ خەتەری تێچوونی ئیمارەتەکەی خۆ ڕۆشنبیری کورد چ عوزرێکی لە دەستدا نییە مەگەر لایەنگیریی ئایدۆلۆژیەکەی بێت کە بۆتە دینێک نرخدارتر و شیاوتری خۆ بە قوربان کردنی بێت لە هەموو ئەو بەرژەوەندی نیشتمانی و قەومی کە گۆیا لە ئایدۆلۆژیەکەیەوە سەرچاوەی گرتووە. ڕۆشنبیر لە لایەن بەهانەی ناتفاقییەوە چەند جاران دەستبەتاڵترە لە کۆنە ئەمیری کورد: ئەو سەقافەتەی ئەمیر نەیبوو لە

ڕۆشنبیر دەبێتە گلەیی، وا لە سەردەمێکیش دەژێت پڕە لە کەرستەی هۆش کرانەوە کە چ عوزر بە دەست کەس نایەڵێت خۆی لە ئاست حەقیقەت کوێر بکات. ئنجا خۆی دەکاتە وەکیلی میللەت و بە گژ خۆیدا دێتەوە و دەبێتە گەورەترین هەلاکەتی بەرژەوەندی خەڵک، خەتەریش لەم ڕۆژگارەیدا پتر هەڕەشەی لێ دەکات لە چاو سەدان ساڵی پێش ئەمرۆکەی، ئنجا ڕۆشنبیر چواریەکە ئیمارەتێکی ڕەجاڵیشی بۆ میللەتەکەی پێک نەهێناوە وەک کە ئەو ئەمیرە ڕەجالانە دڵی نیوە نووستوەکانی هاوڕەگەزی خۆیانیان پێ دەدایەوە.

ماوەتەوە ڕۆشنبیری پێشڕۆ داوای ئیمارەتێکی وەکوو سۆران و بابانم لێ بکات هەتا لەسەر سەکۆیەوە پیت و بەرەکەتی قوتار بوون بەسەر خەڵکدا ببەشێتەوە، سا منیش پێی دەڵێم: تۆ کە لە ڕێکاری ئیفلاس و زگی برسییەوە سواری شەبەنگی ئایدۆلۆژیا دەبیت بۆ ملانێ کردن لەگەڵ ئەوانەی وەک خۆت سواری چەرخوفەلەکی بیروباوەڕ دەبن ئنجا کە تێروتەسەل و لە خۆڕازی بوویت چەندت لێ خۆش دێت مجێزت بچێتە سەر برکێ هەتا دەگەیتە ڕۆخی پووانەوە، ئەمەش شتێک نییە داوای بەڵگەم لێ بکات چونکە ئومێد لە پێشڕۆ ناکرێت بەر لەوەی زاڵ بێ بەسەر نیگاتەسکیی لایەنگیریدا و خۆی ڕابهێنێت بە فرەوان کردنی پشتێنەی بینینی تا بتوانێ بنەما دروستەکانی سوودی قەومی بەدی بکات وەک کە لە واقیعدا هەن نەک لە پێچ و لۆچی بیردۆزییاندا.

قسەش لەوەدا درێژ ناکەمەوە چونکە درێژ و کورتی وەک یەکن لەتەک مەسەلەیەکی زێدە ئاشکرای وەک ئەو میحنەتەی کوردی تێدا دەژیت. ئەمەش خەفەتە زلەکەی کە هێمام بۆی کرد و لە بارەیەوە دەڵێم: ئەو گیروگرفتە تایبەتمەندانەی کورد لە ژێری دەڕژێتەوە و هۆشی تێدا گێژ دەبێت و حیسابی دەبزرکێت و کیتابی دەفۆتێت و «نصاب» ی دەلەنگێت ریشەیان دەچێتەوە بۆ دووایین سێیەکی سەدەی شەشەمی بەر لە زایین کە تەرازووی چارەنووسی وەرگەڕا بە لە دەستدانی دەوڵەتەکەی «ماد» و ڕاگوێستنی دەسەلات بۆ هاخامەنشییەکان لە فەرمانفەرمایی کۆرشی گەورەدا. لەو ڕۆژەوە، بێ سوود خەریکە پڕاو کۆبکاتەوە و ڕماو هەڵسێنێتەوە و شکست هەڵبەستێتەوە و هەڵوەشاو بچنێتەوە و کەلێن بگرێتەوە، کە برینیشی لێ بە قووڵدا چوو لە هەموو دەرمانان شیفا بەخشتر ئەوەیە وازی لێ بهێنیت لە خۆوە سارێژ بێت چونکە نە دەرمان هەیە نە پزیشک.

لە هاوینی ساڵی ١٩٦٠ ڕاستم کرد کە نووسیم: وا ئەمرۆ لە گۆڕی مێژوو دەردێت، شڕی تۆزاوی، خوێن لە لەشی زامداری دەتکێت و لە بەرایی بیست سەدەوە و پتریش زنجیرەهای ڕۆژگار دەترنجێتە ناو ئێسکییەوە «لو اطلعت علیه لولیت منه فرارا و لملئت منه رعبا»<٧١>.

ئەمانە دەڵێم بە دەم مەنتیقی تەفرەقەوە و بانگەوازی سەربرکێ بە بەهانەی جوداوازیی ئەوتۆوە کە لە تەک پێداویستیی ڕێکی بۆ ڕەتاندنی هەڕەشەی مەرگ هێندەی گژنیژەیەک دەرناچێت لەتەک قەلاتەکەی هەولێر. ئەمما لە لایەن نەمریی گەلەکەمانەوە، قسە لێوە کردنی دەبێتە کوتانەوەی بەڵگەنەویستێک ژوورووی دەمەتەقێیە قسەشم تێدا دووپات کردۆتەوە یەک لەوان ئەوە بوو کە لە گوتارێکی هاوینی ١٩٦٠دا هات. گوتوومە «کورد ئەو دەورانانەی تێپەڕاندووە کە تێچوونی میللەتانی لێ خۆش دەهات و تووماری دەسرینەوە، وا ئەمرۆکە حەقیقەتێکە بەرزترە لەوەی بەر فۆتان بکەوێت و لەسەرەخۆ بەرەژووری

دەوامەدار دەچێت تا تۆقەڵەی ئەو لووتکەیەی کە هەموو جیهان بەسەریەوە دەبینێت وەک بە بڕیاری سروشت هەڵاتنی ئەستێرە دەبینێت»<٧٢>.

بەڵام تەفرەقە هەر دەبێتەوە بە ڕێگەی بەرەو مەرگی گەلی پەرت و بڵاو، بەدترین پرژان و چرژانیش ئەوەیە بە قودسییەتی ئایدۆلۆژیانەوە بێت کە من لە بابەتی ئەوتۆوە گوتوومە: چاکترە مرۆ بێ تەفسیر بژیت نەک بە تەفسیرەوە بمرێت.

بەسمە بۆ دزاندنی تەفرەقەی مرینەر لە پرسیارەکانی سەر بە چارەنووسدا کە ئێمەی کورد تا ئێستاکەش لە بەدیهیەکی وەک ئەلفبا و جۆری نووسینی ڕستەی کوردی و ناوی ڕۆژانی حەفتە بیر بڵاوین و لە سەرەتاکانی دامەزراندنی نووسینی ئەدەبیمان خشکەی خلیسکبەران دەکەین، هەموویشی وردە حیسابی میحنەتە قەومییە کۆنەکەمانە دابەش بووە بەسەر لایەنە جوداکانی وجودی شەپرە لێداومان. ئنجا تۆ بڵێی جێی لۆمە بم، لە نێوان داروپەردووی کەڵەکەکردووی بیستوپێنج سەدەییماندا چرایەک هەڵگرمەوە کە هۆشکولی بلەورەکەی شکاندووە و فتیلەی کوژاندۆتەوە بەڵام لە قەپێلکی هونەر و حیشمەتدا، ئنجا ئەگەر ژەنگی لێ بسڕێتەوە «یکاد زیتها یضیئ ولو لم تمسه نار – نزیکە بێ ئاگر زەیتەکەی هەڵایسێ» یادگاریشی تا ئێستاکە لە دارە پیرۆزەکەی دیار خەتێ دەگەشێتەوە کە هەر خۆی خاس سەرۆک و خاس بلیمەت و خاس مەردێکە.

× × ×